

Гордана М. Милетић

# Смедерево и околина у путописима страних путописаца 15, 16. и 17. века

*Апстракт:* У раду су хронолошки представљене путописне белешке о Смедереву и околним местима тринаест европских и турских аутора који су у 15, 16. и 17. веку разним поводима путовали кроз Србију. Како је реч о путописима чији су подаци већ коришћени у научној литератури, али парцијално, у овом раду представљено је све што су аутори записали о Смедереву и околним местима смедеревске општине.

*Кључне речи:* путописи, путописне белешке, страни путописци, европски аутори, турски аутори, Смедерево, Колари, Кулич.

Путописна литература, она која се бави реалним путовањима, представља драгоцен извор за проучавање различитих сегмената прошлости. Ова врста извора заступљена је највише у радовима историчара, али и етнолога, историчара уметности и археолога. Путописи из различитих временских епоха који се баве реалним путовањима као извор сазнања о другом и истовремено извор сазнања сопствене прошлости и данас побуђују интересовање научника различитих дисциплина и доживљавају нова тумачења.<sup>1</sup>

У овом раду представљено је тринаест путописа страних путника који су током 15, 16. и 17. века прошавши Цариградским друмом забележили своја запажања о Смедереву и околини. Сваки од ова три временска пе-

---

<sup>1</sup> Ово су неки од новијих радова: Т. Катић, „Сувоземни пут од Београда до Видина према дневнику похода Мустафа-паше Ђуприлића 1690. године“, *Историјски часопис XLVII* (Београд), 2000, 103–115; Ђорђе С. Костић (уред.), *Београд у делима европских путописаца*, Балканолошки институт, посебна издања 80, Београд, 2003; S. Lazarević Radak, „Unutrašnja Drugost kao izvor straha: elementi horora u putopisnom izveštaju s Balkana“, *Етноантрополошки проблеми* св. 4 (Београд), 2011, 949–965.

риода заступљен је са засад доступним преводима који постоје у научној литератури. Аутори десет путописа су европски путници међу којима је највише чланова царских посланстава – дипломата и њихових пратилаца – који су службено путовали у Цариград, док три путописа припадају турским ауторима. Реч је о путописима чији су подаци већ коришћени у претходним радовима, пре свега радовима историчара који су се бавили простором Србије и самог Смедерева у наведеном периоду. Пошто су у већини радова, зависно од теме, коришћени само поједини делови из путописа, основни циљ овог рада је да се представи све оно што су путници у својим белешкама записали о Смедереву или околним местима, а изостављени су само делови са историјским подацима који оптерећују текст и који се не сматрају поузданим. У рад су уврштени и они путописи који садрже веома мало информација о насељима, али зато садрже информације које нам помажу у формирању целовитије слике прошлости смедеревског краја.

Путујући трасом Цариградског друма путници су најчешће ишли у два правца: један је водио преко Смедерева, а други преко Колара, па се ова два места најчешће и помињу у путописима. Нажалост, у белешкама страних путника који су путовали Србијом нема много података о Смедереву и околним местима, јер су многи само прошли овуда без задржавања.<sup>2</sup>

Путописи су у раду представљени хронолошки, са основним биографским подацима о аутору и примедбама приређивача у циљу појашњавања текста.

Најстарије путне белешке о Смедереву и околини које су ми биле доступне потичу из друге половине петнаестог века, а аутори су француски племић Бертрандон де ла Брокијер и турски државни службеник Дурсун-бег. Први је 1433. прошао кроз Србију на повратку с путовања на Исток и оставио белешке о пределима кроз које је прошао, као и о деспоту Ђурђу, његовим синовима и неким обичајима. Други аутор је османски државни чиновник који је учествовао у неуспелом походу Махмуд-паше на Смедерево 1458. године.

За 16. и 17. век карактеристична је жива путничка активност становника европских земаља, посебно оних из вишег сталежа који су из различитих побуда кретали на путовања по Европи и далеким земљама Истока. Од половине 16. века појављују се и прва упутства и приручници, који не само да информишу будућег путника већ и усмеравају његову пажњу

---

<sup>2</sup> О траси пута Цариградског друма видети у: О. Зиројевић, „Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1683)“, *Зборник Историјског музеја Србије* бр. 7, 1970, 20–41.

на одређени тип података (географски положај, историја и др.).<sup>3</sup> Ово је према Веселину Костићу разлог што се у старијим путописима често јавља исти тип обавештења, или чак и исти подаци.<sup>4</sup> У овом периоду је много европских путника прошло кроз Србију, али се мало њих задржавало дуже у једном месту, па и у Смедереву и околним местима. Из овог периода живе путничке активности на Цариградском друму имамо четири путне белешке из 16. и седам из 17. века, међу којима су и два турска аутора. Међу ауторима путних бележака из шеснаестог века су изасланик краља Фердинанда Првог Хабзбуршког – дипломата Антун Вранчић, и три члана дипломатских посланстава – протестантски свештеник Стефан Герлах, вићентински племић М. А. Пигафета и чешки хуманиста Ханс Дерншвам. Заједничко за ове путописце је свестрано хуманистичко образовање, познавање више европских језика, познавање политичких и друштвених збивања, како прошлих, тако и оних актуелних. Њихове путне белешке о Смедереву се разликују како по обиму, тако и по садржају и представљају одраз професионалних и личних интересовања и склоности самих путописаца. Пример ових разлика су путне белешке А. Вранчића и Х. Дерншвама, који су истовремено боравили у Смедереву. Путописне белешке из седамнаестог века припадају седморици различитих аутора, од којих су два турска државна службеника – Евлија Челебија и Абдулах Ускудари, и пет европских путника – холандски дипломата Јустинус Колијер, француски тумач шифри и авантуриста Кикле, француски анонимни аутор и двојица Енглеза, Џон Бербери и доктор Едвард Браун. За европске путописце из ове групе карактеристично је да су путовали преко Колара, о којима су оставили веома површне белешке – неке се свode само на податак да су кроз место прошли или стигли у њега. Изузетак из ове групе европских путника представља Француз Кикле, који је оставио нешто више података о Коларима, док од два турска путописца добијамо опширније описе Смедерева, Колара и Кулича. Од ове двојице турских аутора из 17. века потичу и једини описи унутрашњости Смедеревске тврђаве и тврђаве Кулич, јер је у периоду откада су Османлије преузеле Смедеревску тврђаву европским путницима био онемогућен улазак унутар зидина смедеревског града.

Путописне белешке ових тринаест аутора из три временске епохе, иако неуједначене по свом обиму и садржају, представљају драгоцен

3 V. Kostić, „Stari engleski i škotski putopisci o uslovima putovanja kroz naše zemlje“, Predgovor u: Z. Levental, *Britanski putnici u našim krajevima: od sredine XV do početka XIX veka*, Gornji Milanovac, 1989, 18–19.

4 Исто.

извор података у реконструисању прошлости овог краја, али исто тако кроз саме личности путописаца пружају могућност смештања локалног у шири контекст политичких, друштвених и културних збивања сваке од ових епоха.

## 15. ВЕК

1432–33.

БЕРТРАНДОН ДЕ ЛА БРОКИЈЕР<sup>5</sup>

**Бертрандон де ла Брокијер** (Bertrandon De La Broquiere) аутор је путописа *Путовања преко мора*. Пореклом сеоски племић, Брокијер је био у служби бургундског војводе Филипа Доброг када је 1432. године отпутовао на Блиски исток. Крајем пролећа наредне године вратио се у Француску преко Мале Азије, Балканског полуострва и средње Европе. Путопис је писао двадесет две године након путовања и у њему као разлог путовања наводи поклоњење тамошњим хришћанским светињама, док је према једном документу који су пронашли његови ризничари ово путовање имало тајни карактер и изведено је по налогу војводе Филипа Доброг.<sup>6</sup>

„СТИГОХ у једну варош звану Никодем (Некудим), варош сличну селу, у врло лепом и добром крају. И борави речени деспот Рације у тој реченој вароши стога што се она налази у врло лепим шумарцима и рекама погодним за сваки лов на дивљач и за лов са соколима. И затекосмо у пољу реченога господара, који је пошао да лови са соколима на реци, а са њим су била и његова три сина и око педесет коњаника, а и један Турчин, који је дошао да тражи у име Великог Турчина да му пошаље свога сина и своје људе на војску, као што је био уобичајно. Јер, поред данка који плаћа, он треба да пошаље, кад му Турчин затражи, свога другог сина, а са њим и 1000 или 800 коњаника. Поред тога, он му је дао једну своју кћер за жену, па се ипак страхује да му не би одузели целу државу. И би ми речено да су неки то помињали Турчину, а да је овај одговорио да овако добија више коњаника него да је земља у његовој руци, јер би је морао дати неком свом робу и (онда) не би имао ништа. И би ми речено да је та војска, коју Турчин скупља, била за Арабију, пошто је оних 10 000, које је тамо послао кад је био у Серу, било потучено, како ми рекосе.

Тај господар деспот има око 58 до 60 година и веома је леп владар

---

<sup>5</sup> За рад је коришћен превод Миодрага Рајичића у: Б. де ла Брокијер, *Путовање преко мора*, превод и коментари М. Рајичић, Београд, 1950, 3–176.

<sup>6</sup> Исто, 3, 4.

и крупан човек и има троје мушке деце и две кћери, од којих је једна удата за Турчина, а друга за грофа од Сеја (Цељског). И деца су му врло лепа, а најстарији може имати двадесет година, а од остале двојице један шеснаест, а други четрнаест; за кћери не знам какве су. А кад га речени изасланик, са којим сам ја био, поздрави у пољу, он му и руку пољуби, па га и ја пољубих у руку, јер је такав обичај. А сутрадан оде поменути изасланик на његов двор да му учини подворење, а са њим одох и ја тамо где је било доста његових, који су веома лепа и стасита људи и носе дуге косе и браде, јер се сви држе грчке вере. И видех у тој речној вароши једнога бискупа и једног магистра теологије, који су ишли у изасланство цару у Цариград од стране светог Базелског сабора.

После тога дођох у варош коју зову Белградо (Београд), која припада краљу Угарске, а прођох (пре тога) многе велике шуме, брегове и долине. А по тим долинама постоји велико мноштво села и добрих намирница, а нарочито доброг вина. И из Крушевца у Некудим сам стигао за два дана, а отуд у Београд за један и по.<sup>7</sup>

1458.

Дурсун-бег<sup>8</sup>

**Дурсун-бег** је писац историје султана Мехмеда II, освајача Цариграда. Период који он описује почиње 1442. године ступањем на престо Мехмеда II и завршава се 1487. годином, што значи да обухвата и првих шест година владавине Бајазита II. Као учесник и очевидца освајачких похода за време Мехмеда II, Дурсун-бег је учествовао и у походу на Смедерево који је је 1458. године предводио Махмуд-паша.<sup>9</sup>

„Сам паша у пуној слави својој удари на град Смедерево, чију јачину и неосвојивост памет није кадра да схвати и опише. *Какав град! По јачини и неосвојивости рећи ћеш да је небесна кула. То је место такво да ти се чини као да сунце у свом сјају сипа бисерна зрна. У бедеме његових кула могу ударити само рибе својим челом. Свуд око њега су ископани шанчеви као небеске провалије.* [...] Испред града на песковитом пољу, као душек застрвен зеленилом, заиграше коње један против других...

<sup>7</sup> Исто, 131.

<sup>8</sup> Превод текста и подаци о аутору преузети су из рада Глише Елезовића. Види у: Г. Елезовић, „Турски извори за историју Југословена, два турска хроничара из 15 века“, *Браство* 26, 1932 (Београд), 51–125.

<sup>9</sup> Исто, 90.

Кроз буру, као што је речено, наступајући и узмичући и поново наваљујући добијена је победа. Тад победоносно дође и паде под град и по правилу распореди своју ордију како треба. Потом он са још неким војсковођама приђе граду и позва га да се покори... Ту, неверницима у пркос, остаде недељу дана. Нареди те им винограде и воћњаке положише и уништише, а усева им попасоше и погазише.<sup>10</sup>

Приликом следећег напада Дурсун-бег описује: „Око вароши беху начинили дубок шанац и двоструки прокоп као две дубоке долине отворене и пуне. То је било тврђе од самог града. Све је то било заузето за трен ока. Невернике растераше и као чопор марве сатераше у варош... И тако, пошто је подграђе (варош) било опљачкано, држаше се само још унутрашњи град. Још три дана се око њега војска задржавала. Нареди те им уништише и онај остатак винограда и воћњака.“<sup>11</sup>

## 16. ВЕК

1553.

Антун Вранчић<sup>12</sup>

**Антун Вранчић** (1504–1573), дипломата, писац, надбискуп, кардинал, рођен је у Шибенику, а студирао у Падови, Бечу, Кракову. Био је секретар угарског краља Ивана Запоље, саветник краља Фердинанда Првог Хабзбуршког. Као царски изасланик, два пута је путовао у Цариград. Са свог првог путовања у Цариград 1553. године оставио је путописне белешке. Писао је песме, расправе, дописивао се са многим славним савременицима, међу којима су Еразмо Ротердамски и Никола Зрињски. Приликом дипломатске мисије у Цариграду са својим колегом царским изаслаником Охиром ван Бусбекеом пронашао је у Анкари спис о животу римског цара Августа *Дела божанског Августа*, касније назван *Споменик из Анкаре* или *Codex Verantianus*.<sup>13</sup>

„Искрцавши се првога коловоза и оставивши лађе у луци биоградској гдје почимље ‘горња Мизија’, кренуше путем Смедерева (Zmyderovium)... Приспјевши слиедећи дану Смедерево (Zmyderovium), знатан град гледе тврђице и предграђа, потање га описује. Сљему на

<sup>10</sup> Исто, 103, 104.

<sup>11</sup> Исто, 105.

<sup>12</sup> Подаци о путописцу и текст преведеног путописа преузети су из рада Петра Матковића. Види у: Р. Matković, „Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. veka, Putovanje Antuna Vrančića g. 1553“, *Rad JAZU* 71, 1884 (Zagreb), 1–60.

<sup>13</sup> Исто, 3–8.

којем се простире Смедерево, одсјечена је предња или дунавска страна, диже се лагано, у осталом пружа се на далеко, сав му је врх и хрбат раван и самими виногради и воћњаци у велико засађен. Од подножја сљемена стере се уз Дунав равница попут долње устне нјеке животиње и прелази скроз у ријеку; тако је низка, да ју Дунав, када најмање на расте умах залије. Смедеревски се пако град стере врхом обале у трокутном облику, више у дуљину, него ли у ширину, опасан високими платни и утврђен једнакими, четворастими (30) кулама, те је нешто већи од Шопрона. Трећи кут окренут је напроти ријеци, други који се воде хвата, носи тврђу, која је сасвиме у граду, а утврђена је трима вишима и јачима кулама. Извана пако, на оној страни која гору гледа, сав је град опасан платном, које има на свакоме боку три куле, окружен је озиданим обкопом, а дубоким је прокопом оклопљен; јер је и ријека висока тако да када треба напунити прокоп, не пушта се вода у њ, него се налиева. С тога је наспрам ријеци нјеки насип виши од воде да се зими лед одбија од зида и да се прокоп заштити од навале пиеска, што га зна плаховита ријека наниети.<sup>14</sup>

Према П. Матковићу, Вранчић је као царски изасланик у свом путопису посебну пажњу обратио на утврђења, па сходно томе детаљно описује и Смедеревску тврђаву. Многа места дуж Дунава Вранчић доводи у везу са римским станицама позивајући се на грчке и староримске географе. У складу са тим, он Смедерево доводи у везу са Птоломејевим Трикорнијумом (Tricornium), повезујући име и троугаони облик смедеревског града и износи тврдњу да је средњовековно утврђење подигнуто на темељима старијег римског утврђења.<sup>15</sup>

1553–55.

ХАНС ДЕРНШВАМ<sup>16</sup>

**Ханс Дернашвам** (Hans Dernschwam) рођен је у Чешкој 1494. године. Студирао је на универзитетима у Бечу, Лајпцигу и Риму. Посебно поље његовог интересовања чинили су писани споменици Римског царства. Од 1525. био је у служби велепоседника и магната Антона Фугера, за кога током 1528. године испитује руднике у Трансилванији и прикупља античке налазе из Дакије. У међувремену, путује и у Беч и Праг, и на својим путовањима прикупља новчиће, статуете, минерале, рукописе

<sup>14</sup> Исто, 20.

<sup>15</sup> Исто, 21.

<sup>16</sup> Текст преведеног путописа преузет је из рада М. Влајинца. Види у: М. Влајинац, „Из путописа Ханса Дернашвама 1553–55“, Браство XXI, 1927 (Београд), 56–104.

и инканабуле, посебно књиге из библиотеке мађарског краља Матије Корвина, која је опљачкана приликом турског освајања Будима. Део ових предмета је куповао за своје послодавце, а део за своју колекцију. Године 1553. придружио се члановима дипломатског посланства које је предводио Антун Вранчић и сам је сносио трошкове путовања до Цариграда. Са овог путовања донео је многе грчке, латинске, арапске рукописе. О овом путовању оставио је белешке у виду путног дневника.<sup>17</sup>

„Августа 2. пошли су пут Смедерева (Sendere), удаљеног 3 до 4 миље, куда су стигли за 6 часова. Идући из Гроцке наишли су на један висок брег, дугачак једну миљу, са којег су с десна могли видети снежну планину, а с лева Темишвар. Возећи затим дуж Дунава 2 миље између брда, видели су неколико малих села, али мало људи. Смедерево нису могли видети пре него што су прошли винограде. У Смедереву су отсели на један плац поред града, а господа су била смештена покрај тог места у један сиромашан, бедан кућерак (Hewssle). Ту су променили талире по 37 аспри. – Варош и град леже у једној долини, крај једног рукавца Дунава, без утврђења. Град је простран као читава мала варошица са многим кулама; пред зидовима има слободан простор између спољне оградe и унутрашњег градског зида (Zwinger) и обзидан јарак, у који се може пустити и спровести Дунав. У том јарку стајало је 7 великих храстових лађа за со (Salczschiff), које су биле довучене из Deent-а и које је Х. Дерншвам познавао. Јер ту је било царско (султаново) стовариште соли. Пред градом на Дунаву било је 10 топова на земљи, који треба да су донети из Чолнока. – Senderoe зову Срби Smederow. Ту је пређе била престоница земље, која се звала деспотовина, некад називана Misia, сада Србија (Seruia), која почиње од Београда (Nandoralba) и свршава се у околини. Ptolomeus је назвао Смедерево Tricornium. Пред градском капијом која води у варош, преко јарка је био један рђаво саграђен дрвен мост. – Опште гробље протезало се далеко кроз поља, са каменом до камена, пошто Турци нису ископавали ни један костур.

Августа 3, прешавши за 6 часова пут од 4 до 5 миља, стигли су у српско село, звано Lywada, пусто и необрађено. Преноћили су на пољу међу оградама. Од хране нису нашли ништа сем јечма, сена и вина... С једне стране возили су поред реке, која се зове Muraва и на коју су наишли ускоро по изласку из Ливаде.<sup>18</sup>

*Опис Смедерева и околине приликом повратка из Цариграда:* „Јула 24. дошли су у Смедерево, 4 миље удаљено. Колико им је изгледало да је земља од Ниша лепа и плодна, толико је земља око Смедерева била још лепша и плоднија равница. Код вароши Смедерева били су велики

<sup>17</sup> Исто, 57,58; [www.sk.wikipedia.org/wiki/jan\\_dernschwam](http://www.sk.wikipedia.org/wiki/jan_dernschwam).

<sup>18</sup> Исто, 60, 61.



виногради, да се пријатније (*lustiger*) не може пожелети. Уз пут, све до Смедерева, колико се видело, било је раније све под обрађеним њивама и виноградима – сада, међутим, само су овде-онде Срби обрађивали земљу, иначе свугде је било зарасло и дивље.

Смедерево лежи на једном брежуљку крај једног рукавца Дунава, саграђено доле до самог Дунава и ограђено зидовима. Према Дунаву имало је 5 округлих кула и једну капију ка реци; а према вароши било је 10 окрњених кула, међу њима 3 веће за одбрану топовима (*Streichweren*), са много зубаца (*Zynnen*), а по средини капија. Зидови су високи, уз њих слободан простор између спољне ограда и унутрашњег градског зида, у коме је стајао топ, а поред зидова обзидан јарак, не широк. Кад Дунав надође, испуне се и јаркови. Странце нису пуштали да улазе; унутра није било никаквих грађевина, ни замака ни кућа, изузимајући само дрвене колибе од блата и продавнице. Изнутра је у граду било помошћено (*gerugt*, тј. постављено, калдрмисано дрвеним талпама), можда стога, што је, кад Дунав надође, или кад пада киша, тако подводно и блатњаво, да се не може ићи.

Изван града је било једно предграђе, али испуњено самим кућама од блата и таквима, да се у њих није могао сместити један човек са коњем и колима, већ би морао лежати на пољу или на улици између ограда. То предграђе било је право блатно језеро (*Kothlaken*), особито после кише или кад Дунав надође, те су свугде постављени приземни мостови (*ebene Prukhen*), а и узвишени високи мостови. Изгледало је да је Дунав надирао дубоко у градске јаркове и предграђе, јер су у јарку и предграђу стајале и трулеле многе старе храстове лађе. То су, изгледа, биле лађе за со из *Deesch*-а у Ердељу, које је још лупеж *Janusch Weida* отео *Fugger*-има 1529. год. заједно са слагалиштима соли. – Због тога, вели, Смедерево мора да је нездрава варош, јер су поред положених приземних мостова на обема странама лежале у највећим улицама смрдљиве каљуге (*Pfutzen*), док су и лево и десно од њих били дућани и занатске радионице.

Река Морава (*по свој прилици мислио је на Језаву – прим. М. Влајинца*) тече попречно према Дунаву и преко ње је био један дрвени мост, поред којег су путници преноћили, пред градом, на улици код једне пуне куће између ограда. Онда је било баш доба превлачења сена, те су ишла неисказано многа кола сена преко моста у варош и много одличне младе и старе стоке.

У Смедереву су нашли доброг и јевтиног вина, један крчаг пун за 31-2 аспре, који су у Амазији (*у М. Азији*) морали пунити за 30 и 35 аспри. Исто тако је био добар и јевтин хлеб, по 4 хлебца за једну аспру, а и месо, воће, диње. – Ту су били одређени и чувари вароши, као што се то, иначе чини у селу.<sup>19</sup>

19 Исто, 98, 99.

1567.

МАРКО АНТУН ПИГАФЕТА<sup>20</sup>

**Марко Антун Пигафета** (Marco Antun Pigaffeta), вићентински племић, био је члан посланства Вранчићевог приликом другог путовања у Цариград, а које је бројало 86 чланова. Свој путопис Пигафета је објавио у Лондону под називом *Itinerario di Marc Antonio Pigafetta o gentilhuomo rincentino*.<sup>21</sup> Чланови посланства, међу којима је био и путописац, задржали су се у Београду два дана и на пут ка Цариграду кренули су 20. јула путујући истим путем као и приликом првог Вранчићевог путовања.<sup>22</sup>

„Посланство је кренуло од Биограда поред Дунава преко турскога градића Гроцке (Parchan) у Смедерево (Zendereuu, Samandria), коју Птоломеј зове Tricognium, стере се с десна Дунава, а с лиева Мораве; варош му је врло велика и напучена, куће су јој низке, по обичају земље, понајвише дрвене; насељена од Турака и Кршћана. Има ту нјеколико Дубровчана, који тјерају трговину. Варош има на сјеверу четворасту тврђицу, обсиже по миље талијанске, ограђена је добрими зидинами на стари начин с многими кулама, које је бране с нутра, а пуна је врло рђавих кућа. Са запада и сјевера пере је Дунав, а с истока Морава, која овдје утјече у Дунав. Ову ријеку зове Птоломеј Moshio. Ту код тврђице с оне стране Мораве, на десној јој обали, има арсенал, гдје султан држи бродовље, које за рата употребљује на Дунаву.“<sup>23</sup>

1573–1578.

СТЕФАН ГЕРЛАХ<sup>24</sup>

**Стефан Герлах** (Stephan Gerlachs) рођен је 1546. године у Витенбер-

---

20 Подаци о путописцу и превод путописа преузети су из рада П. Матковића. Види у: Р. Matković, „Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka. Putopis Marka Antuna Pigafette, ili drugo putovanje Antuna Vrančića u Carigrad 1567 godine“, *Rad JAZU* 100, 1890 (Zagreb), 65–168.

21 Исто, 69–72.

22 Исто, 95, 96.

23 Исто, 96.

24 Подаци о путописцу и превод путописа преузети су из рада П. Матковића. Види у: Р. Matković, „Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka. Putopisi Stj. Gerlacha i Sal. Schweigera, ili opisi putovanja carskih poslanstava u Carigrad, naime Davida Ungnada od god. 1573. do 1578. i Joach. Sinzendorfa od god. 1577“, *Rad JAZU* 116, 1893 (Zagreb), 1–112.

шкој области, школовао се у Штутгарту и Тибингену. Био је познат и омиљен као протестантски проповедник, што га је, поред знања грчког језика, препоручило за проповедника царског посланика Давида Унганда на његовом путовању и боравку у Цариград 1573–1578. године. Белешке са овог путовања чине део Герлаховог дневника, који је водио од дана када је одлучио да прихвати послаников позив па до повратка у домовину.<sup>25</sup>

П. Матковић представља путопис на повратку из Цариграда 1578. године, јер је садржајнији.

„Дне 7. кренуше равним путем, преко житних поља и грмља к Смедереву (Semendria). Чауш Мустафа замоли посланика јур у Нишу, да му допусти наприед путовати, да ће их дочекати у Смедереву, гдје има тимар, те да ће јих ондје погостити. Смедерево је мали град на Дунаву с јаким платном и тврђицом, која има више кула, а с далека се лепо приказује. Турци причају, да њихов цар неима тако скоро тврђега мјеста. Кад су мало не до града приспјели, те још имали преко поља леопим путем проћи, сусрете јих нјеки Турчин, слуга чаушев, те јим јави, да је јуче била провала облака и да је вода све мостове порушила, за то нека скренемо на Коларе, гдје јих чауш јур чека. На то јих састане нјеки Кршћанин, који им рече, да сви мостови још стоје. Посланик је одатле изводио, да мора бити особити разлог, зашто јих чауш од Смедерева одвраћа, наима да санцакбегу није мило, да се од главнога пута одвраћамо да видимо ово знатно мјесто. Да јим се неби шта неугодна сбило, или да јим се неругају, кад јих неби у град пустили, или да неби изложили чауша погибелѝ, кренуше путем Колара. 28. ноћиште, 2 м. далеко. Ово је мало кукавно село, у којем станују све сами Турци, у којем није било за добити круха, ни меса, ни вина. Посланик одасла јаничара по храну у Смедерево, откуда се за три уре поврати и донесе за 8 аспра круха, вина и великога дунавскога шарана; скоро приспије и њихов чауш с коли, пуними свакојаке хране (риба, кокоши, круха и др.), те јим изприча, како се јуче у Смедереву пред вече диже велики вихар с тучом и грмљавином, а туча да је падала тако крупна, као голубља јаја. Виест се чула, да у Смедереву није даждило, него да је туча крупна као две пиестнице винограде тако сатрла, да јим се ни трага невиди, гдје су расли.“<sup>26</sup>

<sup>25</sup> Исто, 4, 5.

<sup>26</sup> Исто, 53.

## 17. ВЕК

1621.

АНОНИМНИ ПИСАЦ<sup>27</sup>

Француски посланик Луј де Е., барон Де Корманен је 1621. године по налогу Луја XIII путовао у Цариград преко Беча, Београда и Софије. Три године након путовања објављен је путопис анонимног аутора *Путовање на Левант*.<sup>28</sup>

Путници су из Београда кренули 13. јуна: „Излазећи из Београда, пролази се готово стално, у току шест часова, поред пријатних обала Дунава, до једне мале вароши коју хришћани зову Гроцка, а Турци Хисарџик, што значи мала тврђава. Она је на Дунаву, који је на том месту врло широк, мада ту није цео, јер изнад Београда почиње један рукавац који се од њега одваја и иде све до Смедерева, које се налази дан хода даље... Остављајући, дакле, Дунав с леве стране, уђосмо у бреговиту земљу, пуну шума, и после четири часа путовања од Хисарџика наиђосмо на варошицу Коларе у којој је било више Турака него хришћана, тим више што се ово место налази усред ливада где Турци обично станују, јер су готово сви нерадници, па живе само од приноса њихових стада.“<sup>29</sup>

1658.

КИКЛЕ<sup>30</sup>

**Француз Кикле (Quietlet)**, аутор путописа о путовању у Цариград копном, био је тумач шифри и добар познавалац турског језика и обичаја. Према Р. Самарџићу, Кикле се на путу више ослањао на своје стварно познавање турске културе и сналажљивост, него на водиче и белешке других путника, те су стога његове белешке резултат сопственог посматрања и доживљавања, чиме добијају на значају и веродостојности.<sup>31</sup>

---

<sup>27</sup> Текст путописа преузет из књиге Р. Самарџића *Београд и Србија у списима француских савременика XVI-XVII век*, види у: Р. Самарџић, *Београд и Србија у списима француских савременика XVI-XVII век*, Београд, 1961, 64–67, 163–172.

<sup>28</sup> Исто, 64, 65.

<sup>29</sup> Исто, 169.

<sup>30</sup> Подаци о путописцу и текст путописа преузет из књиге Р. Самарџића *Београд и Србија у списима француских савременика XVI-XVII век*, види у: Р. Самарџић, *Београд и Србија у списима француских савременика XVI-XVII век*, Београд, 1961, 84–87, 191–198.

<sup>31</sup> Исто, 84–87.

Кикле је из Београда кренуо у четвртак, 13. јуна 1658. године у девет сати ујутро: „Сутрадан изјутра, у петак, један час пре изласка сунца, кренусмо из Гроцке и пошто смо прешли онај мост са двадесетак људи који су кренули из варошице као наша пратња и прошли кроз једну дугу шуму звану Коларе, стигосмо, после четири часа пута, у паланку Коларе, варошицу веома малу, али окружену зидовима од дрвећа испреплетеног као врбовина, облепљеним земљом, водом и песком, са четири мале куле од исте грађе на угловима. Овде има једна џамија и имам који је послужује. Овде смо стигли у седам и по часова ујутру и одсели у једном доста лепом хану који се зове Хан Хаџи Незира Београђанина. Пошто смо ту провели цео дан, не мичући се због врућине, поред једне лепе чесме с бистром, живом и свежом водом, кренусмо отприлике око десет часова увече. Ишли смо читаве ноћи врло рђавим и блатњавим путем, при светлости месечине, са новом пратњом пандура, стражом која је установљена за обезбеђење пролаза од лопова. Пошто смо прешли преко дугих мочвара, врло опасних за кочије, стигли смо, после неких седам сати путовања, у пет часова ујутру, у паланку звану Хасан-пашина Паланка.“<sup>32</sup>

1661.

Евлија Челебија<sup>33</sup>

Турски путописац **Евлија Челебија** рођен је у Цариграду 25. марта 1611 године. Потиче из угледне и богате цариградске породице преко које је био у сродству са неколико угледних државника и царских достојанственика. Као државни службеник – повереник неколико турских паша пропутовао је скоро цело Османско царство и учествовао у разним ратним походима. Најдуже је био у служби свог рођака Мелек Ахмед-паше, са којим је 1660. године први пут дошао у Србију. Након тога у Србији је био и 1661, а 1663. долази са Ахмед-пашом Ђуприлићем и задржава се са прекидима до 1664–65. године. Његово дело *Seyahatname*, што у преводу значи путопис, препис је оригиналног рукописа који није сачуван. Путопис садржи десет свезака, а део о Смедереву и околини садржан је у петом и седмом. Значај овог пу-

<sup>32</sup> Исто, 195.

<sup>33</sup> Подаци о путописцу и путопису, као и текст путописа, преузети су из књиге: Evlija Čelebi, *Putopis – Odlomci o Jugoslavenskim zemljama*, чији је преводилац и приређивач Хазим Шабановић. Види у: Е. Čelebi, *Putopis – Odlomci o Jugoslavenskim zemljama*, Н. Šabanović, prevod i komentari, Sarajevo, 1967, 1–671.

тописа огледа се у томе што садржи обиље разноврсних података о местима кроз која је прошао или се у њима дуже задржао, а који су прикупљени на основу његовог посматрања, запажања и консултовања званичних службених књига. Међутим, такође има и значајних недостатака, као што су претеривање у бројчаним подацима, претеривање у описима или чак њихово измишљање. Посебно се истиче његова непоузданост када су у питању историјске чињенице, па зато оне нису унете у овај рад.<sup>34</sup>

**Паланка Колари** (у оригиналу *Коларине* – примедба Х. Шабановића)

„Подигао ју је Гази Бали-бег Смедеревски. И она се налази на територији смедеревског санџака. То је четвороугаона паланчица која лежи на пространом и плодном мјесту. Њен опсег износи шест стотина корака. Има градског заповедника (диздар) и посаду од четрдесет војника. Ту и тамо виде се виногради. Овдје има мала џамија и хан, а нема чаршије (базар) ни хамама. То је усамљена паланка.“<sup>35</sup>

## ГРАД СМЕДЕРЕВО

„По катастарском попису султана Сулејман-хана, Смедерево је сједиште санџакбега посебног санџака у будимском ејалету.

Тај санџак има свога алајбега, черибашу, јузбашу. Тај санџак има у свему четири хиљаде војника урачунавши ту џебелије и санџакбегову војску.

У Смедереву има муфтија и представник шерифа (*nekibu'l-ešraf*). Оно је частан кадилук са рангом од три стотине акчи. Има свог кастилана (*dizdar*), три стотине војника градске посаде, представника Портиних спахија (*sipahi kethuda yeri*), јањичарског сердара, варошког војводу (*şehir vojvodasi*), харачника (*haraç-agasi*), тржног надзорника (*muhtesib*), старјешину неимара (*mimaraga*), старјешину еснафа (*şehir ešhaju*), топџибашу, џебеџибашу и баждара.

*Облик и положај града Смедерева.* – То је град сазидан од тврдог камена. Има четвороугаони облик и лежи на обали ријеке Дунава с оне стране на којој је Београд. Све камење од којег је град сазидан тако је неимарски исклесано као да га је клесао Ферхад (*мисли на легендарног Ферхада који је за љубав своје Ширина просијецао огромне стијене и тиме постао примјер вештог каменоломца*), а озидан је тако да је то постао један величанствен и мајсторски израђен и врло висок бедем.

---

<sup>34</sup> Исто, 21–41.

<sup>35</sup> Исто, 69.

То је доиста јака тврђава и тврд бедем. У опсегу има равно четири хиљаде корака. У свему има тридесет великих кула. Дванаест градских кула подигнуто је у виду осматрачница за осматрање звијезда. Сјене од застава које се налазе на куполама свих тих кула показују дневно вријеме. И кад сјена која се налази покрај главне куле дође под кулу, онда је један сат. Рачунајући тако, сјене од застава (alem) на дванаест кула дођу за дванаест сати под дванаест кула и тада је тачно дванаест сати. То је врло чудно и интересантно умијеће. Свака кула висока је колико минарет; све су то четвороугаоне и високе куле. У свему има двије хиљаде прсобрана. Са три стране је Дунав, а са четврте је копно. На тој страни налази се двострук дубок опкоп. И кад се он напуни водом и изравна са Дунавом, онда ова тврђава постане острво.

Градска цитадела (iç kale) налази се у углу на обали ријеке Дунава. На њој се такође налазе високе куле. У свакој кули има пуно блага и муниције. Опкоп који се налази пред капијом ове цитаделе је такође до врха испуњен Дунавом. Од ове цитаделе па све до земље нанизани су топови окренути према Дунаву, и тако су велики да у њих човјек може стати. Овамо никоме није допуштен приступ. Осим куће диздара, његовог ћехаје и имама, ту нема ништа друго. Свако вече у ту цитаделу улази педесет војника и држе стражу.

*Џамије.* – У унутрашњости тврђаве налази се џамија султана Освајача, грађена у старом стилу. Затим имају још Џамија Шир Мерда, сина Абдулахова и Хаџи Велијина џамија.

Ту постоје двије медресе, које се зову Султанија и Шир Мердија. У осталим месџидима има много ћелија. Ту се даље налази десет мектеба за основну наставу и три текије. Нарочито је позната Гази Бали-бегова текија, која се налази у близини сат-куле.

Овдје има само један хамам и зове се Кизлар-агин хамам. Он се налази у тврђави и јако је удобан. Поред тога, у свакој кући има кућно купатило.

Овдје постоје два трговачка хана. У тврђави има хиљаду кућа, које су прекривене ћеремитом и даскама. Те куће су приземне или на спрат, али немају башта ни вртова, и мало их је које су зидане од тврдог материјала, јер се терен налази на обали Дунава па је мочваран. Све су улице покривене дрвеним гредама.

Будући да су зидови овога града високи, то је зрак у јулским данима необично врућ. За зимских дана, међутим, то мјесто има врло пријатну и умјерену климу.

Из града се излази кроз четвороструку градску капију. Између појединих капија налазе се страже, дневне и ноћне, које стоје у при-

правности. На зидовима између појединих капија налази се на хиљаде умјетнички баснословно израђеног оруђа и оружја којима су ти зидови украшени.

На великој капији, која је окренута према западу, повјешани су трофеји и симболи великих подвига старих јунака. Од свих тих предмета најинтересантнији је један хаван од туча који је пробијен стријелом, која се с једне стране заболо а на другу изашла. То је био чудан ударац. Један други интересантан предмет представљају три комада четвороугаоног мрамора који је с једне стране пробијен српском стријелом и оловним метком, па су и ту плочу такође објесили. На капији цитаделе објесили су (неку плочу) која приказује акробације четворице пеливана – акробата. То су интересантне акробације.

*Варош.* – На јужној страни овога града налази се велика варош. Од опкопа тврђаве иде се у „аларго-чаршију“. Тај међупростор је такођер окружен опкопом напуњеним до врха водом из Дунава. У варошку чаршију се прелази преко шест дрвених мостова.

У вароши се налазе двадесет и четири џамије. У четири од њих обавља се седмична молитва петком, и то у Хаџи Велијиној, Царевој и Шир Мердовој џамији.

У вањској вароши има три хиљаде добрих кућа покривених ћермитом и даском. Ту има три стотине дућана; нема безистана, али има свих скупочијених ствари и робе. Клима је пријатна, а баштама и виноградима нема ни краја.

На западној страни шехера, на једном лаганом успону који доминира околином, налази се гробље Шехитлук, које се посјећује. Пола сата далеко, опет на западној страни према Београду на обали Дунава, на једном уздигнутом зараванку, налази се Гази Бали-бегов гроб, који се посјећује. Он је мученички погинуо као шехид 933/1527. године и сахрањен је у овој гробници.<sup>36</sup>

## Кулич

„[...] Ово је, међутим, подунавски Кулич. Освојио га је силом године [...] Гази Бали-бег у доба султана Мехмед-хана Освајача из руку српског краља. То је сада војводалук на територији смедеревског санџака у будимском ејалету и нијабет (испостава) смедеревског кадилука. Ово је диван град који лежи на једном зараванку на обали Дунава, има троструке бедеме, а зидан је од камена у облику петоугаоника тако тврдо као да га

<sup>36</sup> Исто, 309–312.



је саградио Шедад. У опсегу има равних хиљаду и шест стотина корака.

На југоисточној страни налази се Велика капија, а на пристаништу Водена капија. Како је ово дрвена грађевина, то није више бијели град, него стара потамњела тврђава чије су капије и зидови поцрњели, а има мјеста која су шарена и оштећена. Али има седамнаест шиљатих кула – купола са дрвеним покровима, занимљивих и необичних као оне у граду Смедереву. Цитадела је виша од вањске тврђаве. Ту се налази укупно двадесет малих шахи-топова; али има пет топова који су необични и огромни. Цитадела је, међутим, малена. Ту се налазе само куће диздара, његовог ћехаје, имама и мујезина, затим складиште муниције, житни амбар и Царева џамија, која је покривена даском. Осим тога постоји и водени пут којим се спушта доље на Дунав и једна капија. Друго ништа нема. У вањској тврђави налази се сто четрдесет даском покривених кућа. Ту постоје само двије муслиманске богомоље (михраб) и двије махале. Са копнене стране града налази се чврст опкоп кроз који протиче вода из ријеке Дунава. Брегови који се налазе изван шехера украшени су виноградима.

Од мјесних специјалитета на гласу су бијеле сочне и слатке трешње, црне шљиве и крушке. Будући да је клима пријатна, овдје има врло много омладине. Жене су им врло васпитане. Међу становницима ове крајине има врло много посјетилаца светих мјеста и хаџија који су пропутовали копна и мора. То су Бошњаци, врло мирни, дарежљиви људи, уљудни, пријатељи странаца. Необично су карактерни, достојанствени и часни. Ту постоји свега [...] месцида, двије медресе и [...].

Велика ријека Морава, која се налази на источној страни, у близини овог града, скупља своју воду у планинама Чачка, Рудника и Крушевца (Алаџа Хисар), протиче испод дрвеног моста у мјесту Јагодина, које се налази на београдском друму, и у близини овог града Кулича утиче у велику ријеку Дунав.<sup>37</sup>

1664.

ЏОН БЕРБЕРИ<sup>38</sup>

Енглески аутор **Џон Бербери** (John Burbury) описао је своје путовање од Лондона до Цариграда на које је кренуо као службеник лорда

<sup>37</sup> Исто, 540–541.

<sup>38</sup> За рад су коришћени подаци и превод текста из књиге: Z. Levental, *Britanski putnici u našim krajevima: od sredine XV do početka XIX veka*, Gornji Milanovac, 1989, 24, 97–103.

Хенрија Хауарда, једног од многобројних чланова посланства амбасадора грофа Леслија, који је немачког цара заступао код султана.<sup>39</sup>

Посланство је, као и већина претходних, путовало од Беча до Београда Дунавом, а од Београда копном. Према путописцу, пратња амбасадора грофа Леслија бројала је двеста двадесет две особе које су биле смештене у 36 лађа. Од Београда до Цариграда посланство је путовало са око 200 кола која су вукла по три, а нека и по четири коња. Уз то је, наводи путописац, било још и много седленика.<sup>40</sup> „ Амбасадор је имао четири кочије са по шест коња. У једним се возио он сам, с мојим господаром и грофом Херберштајном. У другим и у трећим колима били су нећак ексцеленције лорд Хеј с капеланом и још неким особама, док су четврта, најраскошнија али празна, у Једренама као поклон предата цару Турске. Остали амбасадорови другови и пратња имали су по правилу сваки своја кола с постељама и пртљагом... Двадесет осмог (јуна) стигли смо у Коларе, одакле се види Смедерево, које је некада било чувена престоница Србије и римска колонија, а сада је у рушевинама. Још увек постоје остаци мале капеле посвећене Богородици, а становници католици тако су чувени по своме сиромаштву и постојаности у вери, како је у прошлости ово место било славно по свом богатству и сјају. Ту смо остали до следећег дана и његова ексцеленција позвала је на вечеру комесара Хасан-агу.“<sup>41</sup>

1668.

Јустинус Колијер<sup>42</sup>

**Јустинус Колијер** (Justinus Coljer) је холандски дипломата који је путовао у Цариград на пријем код турског султана као изасланик Генералне скупштине Уједињеног Низоземља. Дневник са овог путовања Колијер је објавио већ 1668. године, а превод на француски језик објављен је 1672. године. Према преводиоцу и приређивачу овог француског издања, извештај с путовања саставили су Колијеров секретар и старији син након повратка из Цариграда, а објављен је код више издавача.<sup>43</sup>

---

39 Исто, 24.

40 Исто, 102–103.

41 Исто, 103.

42 За рад су коришћени подаци и текст путописа из књиге Јелице Новаковић Лопушине, види у: J. N. Lopusina, *Srbi i jugoistočna Evropa u nizozemskim izvorima do 1918*, Београд, 1999.

43 Исто, 65.

„Следећег дана видели смо Коларе (Collar), а затим Смедерево (Semender), где су неки од нас желели да сврате. То је својевремено био главни град Србије, веома познат по својим грађевинама и утврђењима, и оплемењен једном римском колонијом; али у данашње време је мачем и огњем претворен у јадно хришћанско склониште. Тамо се још увек поштују остаци капеле посвећене Богородици коју је пламен поштедео, док је све остало претворено у пепео. Староседеоци врше службу и богоштовање латинске цркве, одакле узимају свештеника кога држе о свом трошку; тако да се види велика ревност коју они поседују за религију, што их чини достојним поштовања од богатстава у којима су некад уживали.“<sup>44</sup>

1668-1669.

ЕДВАРД БРАУН <sup>45</sup>

Енглеz доктор **Едвард Браун** (Edward Brown) аутор је путописа *Кратак извештај о неким путовањима по Угарској, Србији, Бугарској, Македонији, Тесалији, Аустрији, Штајерској, Корушкој, Крањској и Фурланији*. Путовање које је било предмет овог извештаја Е. Браун је предузео током 1668. и 1669. године. Предмет његовог интересовања била су, првенствено, природна богатства крајева кроз које је путовао, али и старине.<sup>46</sup>

„Како се римска војска много бавила у овим крајевима, није чудо што се у њој налази толико бакарног, златног и сребрног новца... Један јерменски трговац у чијој сам кући одсео у Београду обећао ми је да ће ми до мог повратка набавити римског новца. Наћи ће га лако у околини, на пример у Сирмијуму, Смедереву и другим местима [...]. У старим римским варошима кроз које сам пролазио народ би, кад му се јави, доносио све што има од тога новца, који је називао незнабожачким. У Србији и Босни, Јермени и Јевреји скупљају новац и шаљу га у Дубровник, одакле се највећи део носи у Италију.“<sup>47</sup>

„... Затим стигосмо у Коларе, недалеко од Смедерева, старог римског насеља, а сада места без нарочитог значаја.“<sup>48</sup>

44 Исто, 238.

45 За рад су коришћени подаци и текст путописа из књиге Зденка Левентала. Види у: Z. Levental, наведено дело, 117-125.

46 Исто, 117.

47 Исто, 120.

48 Исто, 125.

1690.

Абдулах Ускудари<sup>49</sup>

**Абдулах Ускудари** (Abdullah bin Ibrahim el-Uskudari), службеник по-реске канцеларије (mevkufat kalemi) која је пратила османску војску у походу кроз Србију 1690. године, аутор је хронике *Догађаји похода султана Сулејмана Другог (Сулејман-наме)*. У свом дневнику, који је водио свакодневно, описао је опсаду свих тврђава на путу до Београда, њихов изглед и снабдевеност. Описивао је и насеља, путеве, али и збегове, глад, хајдучију. Према Татјани Катић, Ускудари спада међу најпоузданије османске хроничаре Бечког рата и најбољи извор о освајању Србије 1690. године. Прецизно датирање догађаја и разматрање веродостојности извора које користи издвајају га од већине османских хроничара.<sup>50</sup>

Ускудари је два пута видео Смедеревску тврђаву, први пут приликом њене опсаде и освајања 25–29. септембра 1690. и други пут почетком новембра при повратку турске војске из Србије након освајања Београда 8. октобра исте године.

## СМЕДЕРЕВО

Према Т. Катић, Смедеревска тврђава, једна од највећих на Балкану, лепотом и чврстином оставила је дубок утисак на Ускударија, који је с нескривеним дивљењем записао<sup>51</sup>: „Поменута тврђава је троугаоног облика по угледу на Истанбул. На источној страни, где је први угао тврђаве рачунајући од дунавске обале, налази се цитадела са пет високих кула. Од првог угла, обалом Дунава ка западу, до другог угла на зиду има још пет високих кула, а на средини сваке куле по 25 бедема. Од другог угла, копненом страном према југу до трећег угла, на зиду има 11 високих кула, а на средини сваке по 15 бедема. Од трећег угла до првог угла на источној страни на зиду има три високе куле и на свакој по 25 бедема. Висина сваке куле је 12 аршина (9 м), а зидови 8 аршина (6 м). Изван цитаделе на удаљености од 10 аршина (7,5 м) налази се барбикана са бедемима унаоколо, а изван барбикане у дужини од

---

49 Подаци о овом аутору и текст путописа преузети су из радова Татјане Катић. Види у: Т. Катић, „Сувоземни пут од Београда до Видина. Према дневнику похода Мустафа-паше Ђуприлића 1690. године“, *Историјски часопис*, књ. XLVII (47), 2000 (Београд), 103–115; Т. Katić, *Tursko osvajanje Srbije 1690. godine*, Beograd, 2012, 8, 86–91.

50 Татјана Катић, *Tursko osvajanje Srbije 1690. godine*, 8.

51 Татјана Катић, „Према дневнику похода...“, 105.

10 аршина налази се зид јендека. Сви зидови, било да су од тврђаве, барбикане или јендека, начињени су од камена. Према Дунаву тврђава има двоја врата, а према копну једна. На јендеку изван барбикане на три угла постоје три велике куле и једна велика кружна кула на јендеку преко пута врата на копненој страни. То је подигнуто ради заштите тврђавских врата. Све у свему, има 24 куле на тврђавским зидинама и четири кружне куле испред барбикане, што је укупно 28 кула.

Преко реке која допире до велике куле од старине постоји велики мост. У унутрашњости тврђаве од Фатиховог времена има једна џамија која је сада порушена, остали су само делови минарета. Стари велики хамам за мушкарце и жене временом је такође доведен у рушевно стање. Неверници су га искористили као складиште за муницију и тамо су ставили џебану. Све куће су срушене, остало их је само десетак. На западној страни поменуте тврђаве је лепа варош. Сада у њој има више од 50 богато украшених имућних кућа чији су власници побегли. Варош на јужној страни и чаршијска пијаца, међутим, изгореле су од удара грома, остале су само рушевине.<sup>52</sup>

Османска војска није заноћила код тврђаве, већ на Смедеревској ади. Ускудари пише: „У близини смедеревске тврђаве из Дунава се издваја један крак у облику ува и тече као река дужине неколико сати. Тако је настало острво коме је с једне стране Дунав, а с друге поменута река. Да би прешли и пребацили се на ову аду, направљен је понтонски мост од једне врсте дунавских бродова по имену транше,<sup>53</sup> преко којих смо прешли на речно острво и заноћили.“<sup>54</sup>

## Кулич

Тврђаву Кулич Ускудари је видео на повратку турске војске из Србије, и то само споља.

„Поменута тврђава налази се на обали реке Дунава, на узвишењу, поред ушћа Мораве у Дунав. Окружена је трском и баруштинама. Тврђава је кружног облика, изграђена од камена. Има шест великих кула

<sup>52</sup> Исто, 105, 106.

<sup>53</sup> Према Ускударију, како наводи Т. Катић, трансе или транше су пловила различитих димензија и носивости, служила су за преношење терета и вучу бродова. Највеће, дугачке 19 м, широке 3 м, са странама високом 1,5 м, могле су да носе 30 јахаћих животиња или 30 товара, а најмање, дугачке између 4 и 5 м, широке око 75 цм, високе близу 40 цм, могле су да понесу само један товар, Исто, 106, фуснота 12.

<sup>54</sup> Исто, 106.

сличних бастионима, и бројне бедеме и куле на цитадели, као и спољне бедеме. Обим зидова процењује се на 360 до 370 аршина (270 до 280 м). Ово је чврста и прилично стрмовита тврђава, тако да је прави дунавски стражар. Изван ње је напредна варош од 60 до 70 рајинских кућа. Спољни зидови тврђаве су још увек у добром стању али су зидови цитаделе скоро разрушени. Саграђен је (Кулич) на скровитом месту, тамо где се завршава Ада смедеревске тврђаве. Камени зидови су претежно црвене боје; вероватно их је осликао инжењер, архитекта који их је градио. Иако изгледа да је изузетно стара, ово је јака и чврста тврђава.“<sup>55</sup>



Белешка о аутору:

Гордана М. Милетић, виши кустос етнолог  
Музеј у Смедереву  
[gordana.m@mus.org.rs](mailto:gordana.m@mus.org.rs)

---

<sup>55</sup> Исто, 107.

## ЛИТЕРАТУРА

- Брокијер, де ла Бертрандон. *Путовање преко мора*, превод и коментари М. Рајичић, Научна књига, Београд, 1950.
- Влајинац, Милан. „Из путописа Ханса Дерншвама 1553–55“, *Браство XXI*, 1927 (Београд), 56–104.
- Елезовић, Глиша. „Турски извори за историју Југословена, два турска хроничара из 15. века“, *Браство 26*, 1932 (Београд), 51–125.
- Зиројевић, Олга. „Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1683)“, *Зборник Историјског музеја Србије* бр. 7, 1970, 20–41.
- Катић, Татјана. „Сувоземни пут од Београда до Видина. Према дневнику похода Мустафа-паше Њуприлића 1690. године“, *Историјски часопис XLVII* (Београд), 2000, 103–115.
- Katić, Tatjana. *Tursko osvajanje Srbije 1690. godine*, Centar za osmanističke studije; Srpski genealoški centar, Beograd, 2012.
- Kostić, Veselin. „Stari engleski i škotski putopisci o uslovima putovanja kroz naše zemlje“, Predgovor u: Levental, Zdenko. *Britanski putnici u našim krajevima: od sredine XV do početka XIX veka*, Gornji Milanovac, 1988.
- Костић, С. Ђорђе (уред.), *Београд у делима европских путописаца*, Балканолошки институт, посебна издања 80, Београд, 2003.
- Lazarević Radak, Sanja. „Unutrašnja Drugost kao izvor straha: elementi horora u putopisnom izveštaju s Balkana“, *Етноантрополошки проблеми*, св. 4, 2011 (Београд), 949–965.
- Levental, Zdenko. *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka*, Dečije novine, Gornji Milanovac, 1988.
- Matković, Petar. „Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. veka, Putovanje Antuna Vrančića g. 1553“, *Rad JAZU 71*, 1884 (Zagreb), 1–60.
- Matković, Petar. „Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. veka. Putopis Marka Antuna Pigafette, ili drugo putovanje Antuna Vrančića u Carigrad 1567. godine“, *Rad JAZU 100*, 1890 (Zagreb), 65–168.
- Matković, Petar. „Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. veka. Putopisi Stj. Gerlacha i Sal. Schweigera, ili opisi putovanja carskih poslanstava u Carigrad, naime Davida Ungnada od god. 1573. do 1578. i Joach Sinzendorfa od god. 1577“, *Rad JAZU 116*, 1893 (Zagreb), 1–112.
- Novaković-Lopušina, Jelica. *Srbi i jugoistočna Evropa u nizozemskim izvorima do 1918*, Beograd, 1999.
- Самарцић, Радован. *Београд у Србији у списима француских савременика XVI–XVII век*, Историјски Архив Београда, 1961.
- Čelebi, Evlija. *Putopis – Odlomci o Jugoslavenskim zemljama*, preveo i priredio Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo, 1967.
- [https://sk.wikipedia.org/wiki/Jan\\_Dernschwam](https://sk.wikipedia.org/wiki/Jan_Dernschwam)

## Summary

**Gordana M. Miletić**

### Smederevo and its Surroundings in the Travelogues of Foreign Travelers in the 15<sup>th</sup>, 16<sup>th</sup> and 17<sup>th</sup> Century

This paper presents a travelogue notes about Smederevo and surrounding settlements, by the authors who have traveled through Serbia in 15<sup>th</sup>, 16<sup>th</sup> and 17<sup>th</sup> centuries, on numerous occasions. Each of these three periods were represented with the currently available Serbian translations that exist in the scientific literature. As these are travelogues which data were already partially used in scientific literature, the main point of this paper is to present those parts relating to Smederevo and surrounding settlements in their entirety.

The authors of ten travelogues are European travelers, most of whom were members of the imperial embassies – diplomats and their followers – who were officially traveled to Constantinople, while three of the travelogues belongs to the Turkish authors. Travel notes from the fifteenth century belong to two authors - French nobleman Bertrandon de la Broquière and Turkish civil servant Dursun Bey. From the sixteenth century there are notes from four European authors – diplomat Antun Vrančić, his servants Vicentin royalty Marco Antonio Pigafetta, the Czech humanist Hans Dernschwam and Protestant preacher Stephan Gerlach. The authors of travel notes from the seventeenth century, are two Turkish civil servants – Evliya Çelebi and Abdullah bin Ibrahim el-Uskudari, and five European travelers – Dutch diplomat Justin Collier, French code interpreter and adventurer Quiclet, anonymous French author and two Englishmen, John Burbury and Dr. Edward Brown.

Travel notes of these thirteen authors from three different periods, although uneven in scope and content, are a valuable source of data in reconstruction of the history of this region. It is also possible to place a local into a broader context of political, social and cultural developments of each of these epochs, through personalities of the travelers and travelogue authors.



#### About the Author:

Gordana M. Miletić, senior curator, ethnologist  
Museum in Smederevo  
[gordana.m@mus.org.rs](mailto:gordana.m@mus.org.rs)